

УДК 502.72+598.1
© 2015

В.Я. ГАСО,
кандидат біологічних наук

С.С. ПИШНЄВА,
студентка

Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара,
Україна
E-mail: vgasso@ua.fm

ЗНАЧЕННЯ НОВОСТВОРЕНИХ
ПРИРОДООХОРОННИХ
ТЕРИТОРІЙ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ
БІОРІЗНОМАНІТТЯ ПЛАЗУНІВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено герпетофауну трьох новостворених заказників у Павлоградському районі Дніпропетровської області – Малотернівський, Троїцько-Вишневецький та В'язівський. Виявлено вісім видів плазунів: по одному виду черепах і ящірок та шість видів змій. Усі види плазунів занесені до Європейського Червоного списку, п'ять – до Червоного списку Дніпропетровської області, три – до Червоної книги України. Створення природоохоронних територій дозволить зберегти рідкісні види герпетофауни регіону.

Ключові слова: плазуни, охоронний статус, заказники, природоохоронні території, герпетофауна.

Збереження біологічного різноманіття залишається одним з найскладніших та термінових завдань людства. Складність цього питання полягає в тому, що зберегти рідкісні, зникаючі або вразливі види, навіть теоретично, неможливо без збереження первинних екосистем у цілому. Такі екосистеми мають еволюційно сформовані угруповання та структурно-функціональну організацію, які забезпечують їх стабільне функціонування. Лише збереження достатньої кількості всіх типів біогеоценозів з мінімально необхідною площею для виживання видів може забезпечити збереження різноманітності біологічних видів [5]. Тому застосування оселищної (габітатної) концепції в природоохоронній діяльності стало сучасною територіальною формою охорони біорізноманіття [6, 10]. У цьому аспекті плазуни є однією з найбільших груп тварин, що потребують втілення габітатної концепції у життя. Рептилії виявилися однією з найуразливіших груп тварин, які піддаються глобальній загрози зникнення [12]. Вони відіграють важливу роль у формуванні біорізноманіття як функціонального компонента екосистеми. До того ж плазуни мають певне господарське значення. Наприклад, отрута змій (в Україні – це гадюки степова та звичайна) вико-

ристовується у фармацевтичній промисловості.

Функція плазунів у біогеоценозах є важливою екологічною ланкою. Ящірки контролюють чисельність шкідників рослин у підстилково-ярусі екосистем у години, коли інші знищувачі комах-фітофагів – птахи та ссавці, мають значно меншу активність. Змії виконують роль одного з природних регуляторів чисельності гризунів, жаб та здебільше смітних видів риби (водяні вужі). Тому необхідними є науково обґрунтовані заходи охорони, збереження та раціонального використання плазунів, особливо в умовах посиленого тиску антропогенних чинників.

До теперішнього часу в області збереглися екосистеми, які створюють умови для існування 12 видів плазунів, що становить 54,5 % від кількості видового складу герпетофауни України [1].

Головні чинники, які загрожують існуванню плазунів і обумовлюють скорочення чисельності їх популяцій – надмірне агрогенне, техногенне та рекреаційне навантаження, знищення місць мешкання.

Для збереження природних екосистем та біологічного різноманіття в Дніпропетровській області здійснюється заповідання територій,

що сприяє збереженню герпетофауни [2]. **Метою нашої роботи** було дослідити значення новостворених природоохоронних територій для збереження біорізноманіття плазунів нашої області.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження проводили у 2012–2013 рр. на територіях ландшафтних заказників у Павлоградському районі Дніпропетровської області: Малотернівський (с. Вербки), Троїцько-Вишневецький (с. Привовчанське та Троїцьке) та В'язівський (с. В'язівка та Кочережки). Заказники створені рішенням облради від 21.10.2011 р. № 179-9/VI.

Під час обліку плазунів використовували стандартний маршрутний метод (метод стрічкових проб) [3]. Обліки проводили у весняно-літній період з урахуванням особливостей добової активності плазунів.

Результати досліджень та їх обговорення. На територіях новостворених заказників склалися сприятливі умови існування, які відповідають екологічним вимогам п'яти–шести видів герпетофауни.

Нині спостерігається значне зниження чисельності і скорочення ареалу таких видів, як болотна черепаха, степова гадюка, мідянка, полоз сарматський. В умовах Дніпропетровщини рідкісним видом є звичайна гадюка. Означені види зберігаються на території регіону виключно в “острівних” місцеперебуваннях, до яких належать і території заказників. Спалювання очерету і степової рослинності призводить до загибелі плазунів, оранка та випасання худоби обмежують існування змій.

“Малотернівський” – ландшафтний заказник місцевого значення, займає площу 975,0 га. На його території зафіксовано шість видів рептилій, що становить 46,2 % від видового складу герпетофауни регіону та 27,3 % від видового складу України. Виявлено один вид черепах, один вид ящірок та чотири види змій (табл. 1). У цьому заказнику знайдено також звичайну гадюку – рідкісний для Дніпропетровщини вид.

Територія заказника “Троїцько-Вишневецький” займає 681,8 га. Заказник являє особливий інтерес для збереження біорізноманіття герпетофауни в долинно-терасовому ландшафті. У межах заказника зафіксовано шість видів герпетофауни (табл. 1).

Різноманіття ландшафтно-біоценотичних умов заказника “В'язівський” (374,6 га) визначило високе біологічне різноманіття і природоохоронну цінність території для збереження герпетофауни. Плазуни представлені п'ятьма видами.

Плазуни, які мешкають у заказниках, належать до європейського, середземноморського та палеарктичного зоогеографічних шести екологічних комплексів.

Усі види плазунів, які мешкають у досліджуваних заказниках, характеризуються певним охоронним статусом (табл. 2) [4, 7–9, 11].

Чотири–шість видів, що мешкають у заказниках, зареєстровані у Червоній Книзі МСОП. Всі види плазунів входять до переліку Європейського Червоного списку (ЄЧС)

1. Характеристика герпетофауни заказників

Вид	Заказник			Тип фауни	Екологічний комплекс
	Малотернівський	Троїцько-Вишневецький	В'язівський		
Черепаха болотна (<i>Emys orbicularis</i>)	●	●	○	Є	Вб
Ящірка прудка (<i>Lacerta agilis</i>)	●	●	●	Є	Е
Вуж звичайний (<i>Natrix natrix</i>)	●	●	●	П	Лв
Вуж водяний (<i>Natrix tessellata</i>)	●	○	○	Ср	Вб
Полоз сарматський (<i>Elaphe sauromates</i>)	○	●	●	Ср	Уп
Мідянка звичайна (<i>Coronella austriaca</i>)	●	●	●	Є	Лу
Гадюка степова (<i>Vipera renardi</i>)	○	●	●	Ср	Уп
Гадюка звичайна (<i>Vipera berus</i>)	●	○	○	Є	Л

* ● – наявність; ○ – відсутність. Тип фауни (зоогеографічний комплекс): Є – Європейський, Ср – середземноморський, П – палеарктичний. Екологічний комплекс: Вб – водно-болотний, Е – еврибіонтний, Л – лісовий, Лв – лісо-водний, Лу – лісовий узлісний, Уп – узлісно-польовий.

2. Охоронний статус герпетофауни заказників *

Вид	Охоронний статус				
	МСОП	ЄЧС	ЧКУ	ЧСДо	БК
Черепаша болотна	LR/NT	NT	-	4	II
Ящірка прудка	LC	LC	-	-	II
Вуж звичайний	LR/LC	LC	-	-	III
Вуж водяний	LC	LC	-	-	II
Полоз сарматський	**	LC	B	1	II
Мідянка	-	LC	B	1	II
Гадюка степова	***	VU	B	2	II
Гадюка звичайна	-	LC	-	1	III

* LC – Least concern; LR – Lower risk; NT – Near threatened. ** – природоохоронний статус МСОП тимчасово технічно втрачено після відокремлення виду від полоза чотирисмугого; *** – те саме, від гадюки лучної; VU – Vulnerable; ЧКУ: B – вразливий; ЧСДо – Червоний список тварин Дніпропетровської області: I – зникаючий, 2 – вразливий, 4 – невизначений; II – Додаток II (види, що суворо охороняються); III – Додаток III (види, що охороняються).

та Додатка II Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (БК). Три види плазунів занесені до Червоної книги України (ЧКУ).

З них один вид (мідянка звичайна) охороняється у всіх трьох заказниках, два види – у Троїцько-Вишневецькому та В'язівському заказниках.

Висновки

Найгіршим чинником, який спричинює збіднення фауни плазунів, є зникнення місць мешкання. Придатні для мешкання місця фрагментовані, розташовані на певних відстанях між собою часто з наявністю імперитивних меж. Створення природоохоронних територій дозволить зберегти фауну

рептилій області. У заказниках, що досліджувалися, за умов дотримання режиму заповідання створюються можливості для стійкого існування восьми видів плазунів, з яких п'ять мають охоронний статус в Україні або регіоні. Це дозволить відновити їх чисельність до оптимального рівня за 6–8 років.

Бібліографія

- Булахов В.Л. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Земноводні та плазуни (Amphibia et Reptilia) / В.Л. Булахов, В.Я. Гаско, О.Є. Пахомов / За заг. ред. О.Є. Пахомова. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2007. – 420 с.
- Гаско В.Я. Видовий склад батрахо- та герпетофауни ландшафтного заказника “Межиріччя” (Дніпропетровська область) / В.Я. Гаско // Zoocenosis–2007. Біорізноманіття та роль тварин в екосистемах: матер. IV Міжнар. наук. конф. (9–12 жовтня 2007 р., м. Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2007. – С. 361–362.
- Динесман Л.Г. Методы количественного учета амфибий и рептилий / Л.Г. Динесман, М.Л. Калецкая // Методы учета численности и географического распределения наземных позвоночных. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – С. 329–341.
- Земноводні та плазуни України під охороною Бернської конвенції / І.В. Загороднюк (редактор). – К., 1999. – 108 с.
- Козловський М. Підходи до збереження оселищ рідкісних видів у біосферних резерватах / М. Козловський, П. Яценко // Вісник Львівського університету. – 2013. – Вип. 63. – С. 20–27. – (Серія: Біологічна).
- Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи Європейського Союзу / Редактори О.О. Кагало, Б.Г. Проць. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 278 с.
- Червона книга Дніпропетровської області. Тваринний світ / Під ред. О.Є. Пахомова. – Дніпропетровськ: Новий Друк, 2011. – 488 с.
- Червона книга України. Тваринний світ. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1994. – 464 с.
- Червоний список видів рослин і тварин Дніпропетровської області. Затверджений рішенням обл. ради вид 12.06.98 р. № 7.2/XXIII.
- Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora.
- Cox N.A. European Red List of Reptiles / N.A. Cox, H.J. Temple. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009. – 44 p.
- Conservation of amphibians and reptiles / R.A. Mittermeier, J.L. Carr, I.R. Swingland et al. // Herpetology: Current research on the biology of amphibians and reptiles. Proc. I World Congr. Herpetology. SSAR / K. Adler (ed.). – Oxford, 1992. – P. 59–80.

Рецензент – доктор біологічних наук, професор Ю.І. Грицан